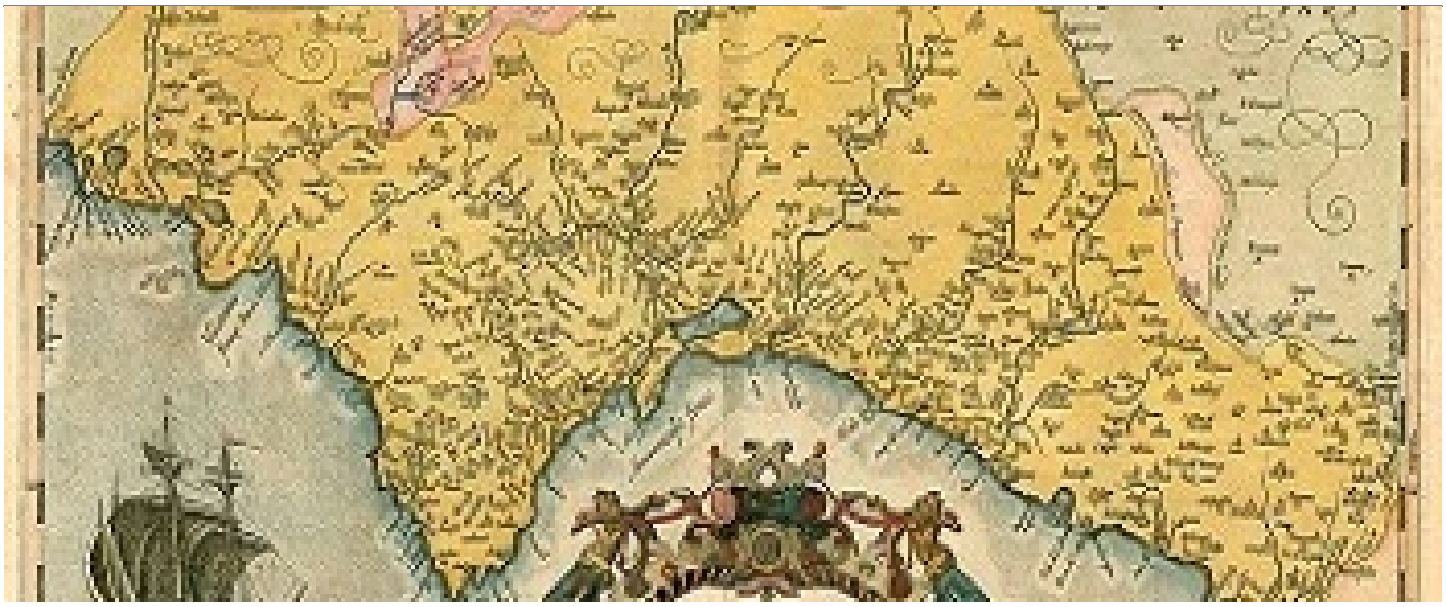

La mort i l’enterrament de Ferran el Catòlic al Regne de València

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 06-03-2021

En Pep Mayolas ens presenta una ullada crítica als darrers mesos de vida de Ferran II d’Aragó, i ens convida a reflexionar sobre la versemblança de la hipòtesi que ha enunciat al títol.

Ens confessarem abans de pecar: aquest article no aporta cap document en el qual es pugui llegir de forma literal que Ferran el Catòlic es va morir o va ser enterrat en algun indret del regne de València. Per tant, estem parlant només d’una hipòtesi. Però es tracta d’una hipòtesi que, si la posem de costat amb la versió oficial, sembla més creïble o més pròxima als probables fets dels passat que no pas el relat de consens historiogràfic. I és aquest punt de vista, o aquesta sensació nostra, allò que ara sotmetem a judici del lector.

1. UN REI MALALT EN ITINERÀNCIA PERPÈTUA

A finals d’estiu de 1515, arriba a terres catalanes una nova convocatòria de Corts Generals en carta signada amb data 18 d’agost per la reina Germana de Foix. Superada la dispersió dels notables, «la Cort va obrir-se finalment el 22 d’octubre, amb la proposició reial llegida pel protonotari davant la presència de Germana de Foix, lloctinent del seu marit i habilitada des de la Cort de 1510 per a presidir la Cort, cosa que ja havia fet el 1512».[1]

La reina, doncs, és qui convocava i presidia les Corts des de 1510, amb alguna intervenció escadussera del monarca, que sembla que no es trobava gaire bé. Tot i el seu fràgil estat de salut, però, la història ens vol fer creure que el Rei Catòlic no parava quiet per Castella. L’Ernest Belenguer ens parla del «precipitat viatge de Ferran a Aragó a la tardor de 1515, víctima ja d’una fatiga premonitòria. Però als aragonesos en aquelles Corts a Calataiud no els va impressionar la pal·lidesa quasi mortuòria del sobirà. A Calataiud, a Ferran se li negà el servei si no anava doblat de grans concessions reials».[2] Es diu que el Rei Catòlic «tancà en persona les Corts de Calataiud, on tornà a reunir-se uns dies amb la seva esposa, però tornà [a Castella] camí de Madrid, mentre la Reina es dirigia a Lleida a tenir les

Corts amb els catalans».[3] Allò que s'havia convocat com unes Corts Generals a Montsó, doncs, fa l'efecte que va continuar amb una pròrroga o celebració de cada parlament al seu territori. Si Ferran va tancar en persona les Corts d'Aragó i Germana marxava cap a Lleida per tenir Corts amb els catalans, i la convocatòria havia estat per a unes Corts Generals, la congruència ens empeny a pensar que el monarca es reservaria la presidència del parlament valencià per mirar de refer-se en la bonança climàtica de l'horta. Però la versió oficial diu que no, que Ferran anava cap a Madrid.

«Sembla que el rei volia tancar els ulls al perill de la seva situació tant de temps com li fos possible: no es volia confessar ni tan sols permetre que el confessor entrés a la seva cambra; i la mateixa desconfiança manifestava cap a l'enviat del seu nét [Carles], Adrià d'Utrecht».[4] En Prescott assenyala que Adrià havia acudit davant el rei «amb el pretext de fer algun conveni amb Don Ferran respecte a la regència; però el seu veritable objectiu, com ho van acreditar després els poders que duia, era trobar-se present quan es morís el monarca i prendre les regnes del govern. Don Ferran va rebre el ministre amb freda cortesia, i es verificà un acord pel qual la regència quedava a favor d'aquell, no només durant la vida de Joana, sinó per tota la seva. Concessions d'aquesta mena li són certament poc costoses, a un moribund. Adrià, que aleshores es trobava a Guadalupe, bon punt sabé la malaltia de Don Ferran s'afanyà a anar a Madrigalejo; però el rei, que sospitava els motius de la seva visita, es negà a admetre'l a la seva presència tot dient ha vingut a veure'm morir, i ordenà l'ambaixador que se'n tornés a Guadalupe».[5] El relat d'En Prescott no acaba de concretar bé els temps i sembla que hi ha una primera compareixença d'Adrià, setmanes abans de la mort del rei, en què s'aprova que el representant de Carles es convertirà en regent, hom pretén que «de Castella». Però quan arriba l'hora de la veritat, el monarca l'engega a dida perquè sap que ve a veure'l morir i el fa tornar «a Guadalupe». Guadalupe sol ser un substitut documental del monestir de Montserrat, en la història manipulada, però en aquesta ocasió no gosem aventurar quin indret deu tapar.

Sigui com sigui, «sorprenia aquella inestabilitat de caràcter i la indeturable itinerància que duien el Sobirà per tots els racons de Castella»,[6] diu En García Oro. Exacte. D'entrada, si ens hem de guiar per les notícies de les Corts i el rumb erràtic del monarca, hom diria que Ferran feia el buit a Catalunya. Germana de Foix, per la seva banda, estava acompanyada pel vicecanceller català Antoni Agustí, a qui les males llengües acusaren de tenir conferències a deshora amb la reina per un interès luxuriós, però el Marquès de Cruïlles ho considera maledicències del tot desmentides. «La veritable causa que el Vicecanceller caigués del favor del Rei fou el descobriment de la seva misteriosa correspondència amb el príncep D. Carles, cosa aleshores tinguda per gravíssima, i a això s'hi afegia que l'Agustí entretenia les Corts sense que concedissin el servei que se'ls havia demanat, bo i atribuint-li l'intent que el poguessin fer més general i substanciós al príncep quan entrés a regnar, cosa que es preveia passés aviat i que, sens dubte, fou allò que motivà l'enuig de Don Ferran».[7]

Si ens refiem d'aquesta informació, podem veure com Carles és tingut per una mena de «rival» o facció contrària al monarca vigent, i també que el vicecanceller català té Carles com a governant de referència i vetlla per reservar-li el servei de les Corts en detriment de Ferran. Seria un símptoma més conforme el principat vivia políticament d'esquena al Rei Catòlic i ja només esperava Carles, en justa correspondència a l'absència reial a què Ferran II havia condemnat el territori català des que havia tornat de Nàpols l'any 1507. Així les coses, l'Antoni Agustí fou detingut i «havent trobat el Rei a Aranda del Duero fou tancat al castell de Simancas en rigorosa presó».[8] No creiem que, en el seu estat de salut, Ferran es complagués a gaudir de la feréstega tardor de l'erm castellà. Sincerament, no el veiem a Aranda, sinó en algun indret de l'Aragó mirant de fer via cap a València. I «Simancas» sona a «Sinarcas», a l'antic vescomtat de Xelva, ens fa notar En Rafel Mompó,[9] o també comença igual que «Silla», la fortificació on vivia retinguda la reina Joana, no pas per incapacitat de governar, com sosté la versió oficial, sinó, de forma ben probable, per incapacitar-la políticament. El mateix que es pretenia, creiem, en tancar el vicecanceller Agustí.

Es diu que el cardenal Cisneros, que la història ha glorificat com al gran estadista castellà del període, rebia cartes de la Cort per trobar-se amb el monarca, «però, on? Perquè el rei no volia assentar-se a cap població. A més, s'obsessionava amb hivernar a Andalusia».[10] I és per això que després d'abandonar les Corts a Calataiud i per veure complida la seva obsessió, trobem el monarca a Madrid. Si de veres buscava tan específicament la bonança andalusa, no seria millor mirar d'arribar-hi amb vaixell des d'algun punt de la benigna costa valenciana? No: és del tot imprescindible que veiem que el rei d'Aragó glatia per estar-se sempre a Castella. L'única explicació plausible per a una itinerància tan forassenyada, si fos veritat, seria que Ferran mirava de lligar alguna mena de caps d'última hora —no sabem quins— per deixar-ho tot tan «al sac i ben lligat» com fos possible. Per altra banda, als seus incondicionals també els podria interessar que el rei es morís en el lloc més recòndit i allunyat de la civilització, per així esgarrapar unes setmanes de temps afegit a un horitzó polític que s'albirava ple de complicacions. Però fugir terra endins amb el cadàver del rei —per fer veure que encara era viu— seria un recurs a emprar quan ja s'hagués produït el traspàs, no pas abans. Potser és aquest el veritable rerefons de la història. El cas és que el fred i la mala salut del sobirà van acabar aviat les poca-soltades: per allargar la vida del rei es feia peremptori buscar el bon clima de les costes o del sud peninsular i en aquest neguit, diu la història, la mort enxampà Ferran II d'Aragó el 23 de gener de 1516 al petit llogarret

de Madrigalejo, a Extremadura.

2. MADRIGALEJO... O EL MADRIGAL?

Com que nosaltres no ens sentim subjectes a aquella llei no escrita de la mitologia espanyola que diu que «totes les coses transcendents passen sempre a Castella», no ens creiem ni de broma l'accidentat —i del tot injustificable— viatge de Calataiud fins a Extremadura —tret que Ferran ja fos mort—, ni l'intent frustrat d'arribar a Sevilla en cerca d'un clima més benigne per al rei xacrós. Sí que donem per bons, en canvi, l'empitjorament de la malaltia a l'Aragó estant i la prescripció mèdica de traslladar el monarca a prop del mar. Imaginem una ruta que passés per Daroca, Terol, i en funció de l'estat del rei, buscar a partir d'allí el camí amb una successió de viles i poblets més regular, per tal d'atendre el millor possible les aturades que exigís la salut reial. Entenem que la marxa també faria via pels feus més acabalats, com ara l'antiga baronia d'Arenós del duc de Vilafermosa, parent del rei, o la Xèrica del fidel Lluís Ferrer, el carceller valencià de Joana la Boja. En qualsevol cas, servidors de provada lleialtat, capaços del sacrifici d'acollir el miler d'homes —com a mínim— que conformaven la nodrida escorta del moribund. La vida del rei no donaria per més i, atenent al fet que ens el fan morir a Madrigalejo, «en una casa rural, sense decoració ni mobiliari»,[11] gosem proposar que l'agonia li sobrevindria en alguna alqueria del Madrigal, una de les sis partides de terreny que ja al segle XV integraven el municipi de Vila-real, ben a prop d'on avui s'alça l'estadi de La Ceràmica, el camp de futbol de l'equip groguet de La Plana. Vet aquí Madrigal(ejo). Així, Ferran II d'Aragó potser moriria tècnicament a Vila-real, com la reina Maria de Luna 110 anys abans. Li faltava ben poc per arribar a la desitjada costa mediterrània.

Les cròniques diuen que el Rei Catòlic morí a prop de fer els seixanta-quatre anys d'edat, després d'haver-se «confessat amb el mestre fra Tomàs de Atienzo, religiós dominic, i rebuts el viàtic i l'extrema unció. En acabat d'expirar l'embalsamaren»,[12] llegim en nota al peu al llibre del Marquès de Cruïlles sobre Germana de Foix. En manuscrits procedents de la biblioteca del convent de Sant Domingo de València, consta que «a XXVIII de dit enero de 1516 donaren los jurats gramalles de marregus a tots los consellers de les parroquies e dels oficis e de tots oficials de Valencia se posaren gramalles de marregus, les quals portaren fins al dia de la capella ardent... feta la capella ardent se vestiren tots los oficials reals de dol negre».[13] Marregus és una tela basta i grollera, aclareix la mateixa nota, que s'emprava en senyal de deshonra i escarni i també per als dols a finals del segle XV. Els mots «capella ardent» ens han fet alçar les celles, perquè implicarien que el cos de Ferran hauria viatjat a València per rebre l'homenatge pòstum de la ciutat que més lamentava el seu decés. Però només ha calgut una breu investigació per comprovar que en aquell temps, «capella ardent» o també «capell ardent» eren locucions que designaven construccions de fusta decorades amb robes més o menys vistoses envoltades de llum per homenatjar personatges il·lustres desapareguts, sense necessitat de comptar amb les seves despulles.

A València, arribada la nova «ab letres que tingué mosen Juan Roiç de Calcena, secretari de sa Magestat», es féu capella ardent, missa bisbal amb assistència de gran part dels cavallers de la ciutat, on s'oí sermó i memòria de les conquestes i fites remarcables de la vida del rei Ferran, i es «feren grans bancades de ciris y antorches de les trones rodant les portes dels Apostols y Bisbe fins a la capella major, y lo Capellardent fonch fet molt sumptuos ab molts brocats. La Confraria de Sent Jaume y de la Verge Maria foren apres Capellardents, y tots los monestirs feren obsequies per lo dit Rey Nostre Señor».[14] El redactat del text convida a entendre que hi hagué més d'una capella ardent sumptuosa en diversos indrets de València per honorar la memòria del difunt, ben cert que sí. Però la notícia de l'embalsamament, la provada adoració de la ciutat pels Reis Catòlics i la tendència compulsiva de la historiografia a enganyar-nos sense pietat ni vergonya... també ens permeten de jugar amb la sospita que el cos de Ferran viatjaria ineludiblement a València des del seu lloc de defunció. I abans de ser sepultat a la Capella dels Reis, el més probable és que fos exposat en capella ardent a la seu, on s'oficiaria el multitudinari funeral d'estat, i després començaria una processó del cadàver regi per les parròquies d'algunes confraries, potser, o d'institucions de pes que reivindiquessin el seu dret a retre l'últim comiat al factòtum de la València més rutilant de la història.

3. DE SANT ILDEFONS A LA MAREDEDÉU DE L'ESPERANÇA

La capella de Sant Ildefons al convent de Sant Domingo de València havia estat fundada per Alfons el Magnànim amb la voluntat que fos el mausoleu on la seva esposa Maria de Castella i ell mateix havien de descansar eternament, diu la tradició. De pedra negra picada, amb un sostre elegantíssim per les voltes de creueria sense nervis, sense mènsules o columnes ni pilars que les sustentin, la joia gòtica del mestre Francesc Baldomar havia restat buida perquè el rei Alfons morí a Nàpols i fou sepultat al Castel de l'Ovo, i la reina Maria s'estimà més de ser enterrada al monestir de la Trinitat de València. No se sap en quin moment a cavall entre els segles XV i XVI, la capella perdé el nom i el retaule de Sant Ildefons i passà a dir-se de la Mare de Déu de l'Esperança. Si hi ha una fracció temporal on aquesta advocació era més pertinent, però, és a finals de 1497, perquè Margarida d'Àustria, vídua del malaurat príncep Joan, el qui havia de ser l'hereu dels Reis Catòlics, estava embarassada. Just com la maredédéu del retaule.[15]

L'esperança que un hereu de l'hereu pogués reprendre la línia de successió devia animar tota la societat valenciana a destinar esforços a la consagració d'un nou retaule dedicat a la Mare de Déu de l'Esperança. L'aposta s'ho valia. Per quins set sous, però, s'havia de canviar tot el retaule d'una capella mortuòria, buida i per estrenar, a fi d'invocar la protecció per a una vídua embarassada? Allò només prendria sentit si el mausoleu reial s'acabés d'estrenar amb el cos del difunt príncep Joan, el pare de la criatura que Margarida duia al ventre. Si els Reis Catòlics van viure a València com hem defensat en diversos treballs,[16] si hom s'esperava que el seu successor també hi visqués, és coherent pensar que el municipi reclamés l'honor d'acollir les restes mortals de la nissaga règia, i més disposant d'un indret escollidíssim i adient al monestir dels dominics. La història ens mostra avui el túmul mortuori del príncep Joan, amb una bella estàtua jacent, al monestir de Santo Tomás d'Àvila. Tenim la ferma convicció que les despulles del príncep no hi arribarien fins ben entrat el segle XVI. Abans descansarien, durant almenys setanta anys, a la Capella de Sant Ildefons a València, anomenada de l'Esperança a partir del seu enterrament i en honor, com hem dit, de l'hereu que li havia de néixer de la seva vídua. Com és sabut, Margarida va perdre la criatura quan estava a punt d'arribar al final de l'embaràs.

4. LA CAPELLA DELS REIS

L'esperança es va fondre abans i tot de tenir acabat el retaule, ben probablement. La Capella canviaria de nom, aleshores, quan s'hi allotgessin els cadàvers dels Reis Catòlics. Morta set anys després que el seu fill, Isabel podria ocupar l'indret que en principi s'havia reservat per acollir les restes de la reina Maria, finada al 1458. En cadascun dels murs laterals de la capella de Sant Ildefons hi ha obert un arcosoli destinat al respectiu repòs dels reials cònjuges.[17] La Reina Catòlica ocuparia el del costat de l'Epístola, mentre el d'enfront, al costat de l'Evangeli, es reservaria per a Ferran. Enmig de la capella, davant de l'altar, i segurament sota l'estàtua jacent que avui és a Àvila i que data de 1510 o 1512, descansarien les restes del fill de tots dos, el príncep «que es va morir d'amor».

La denominació actual de l'indret, la Capella dels Reis, rebria el seu sentit complet el 1516, quan s'hi dipositarien les despulles de Ferran II, el qual es féu enterrar vestit amb l'hàbit dels dominics,[18] i no pas amb el dels franciscans, com era costum entre els comtes-reis de Catalunya. Els cossos dels Reis Catòlics s'haurien fet traslladar a Granada en temps de Felip II (1556-1598), i el del príncep Joan seria tramès a Àvila. Després, la capella s'hauria donat en recompensa al probable artífex dels trasllats discrets, perquè hi enterrés alguns avantpassats seus (els marquesos d'Atzeneta que hi figuren avui, amb monument funerari central per tapar l'absència del del príncep Joan), però el rey prudente s'hauria vist obligat a encarregar unes figuretes al prestigiós escultor valencià Josep Esteve, el 1581, que representessin dos reis, Alfons el Magnànim i Joan II, les quals es disposaren als peus de la maredeu per commemorar que la capella es començà a obrar en temps del Magnànim i s'acabà quan ja regnava el seu germà Joan. I així es dotà de justificació el nom popular que Felip II no aconseguí de fer oblidar als valencians, per als quals aquella sempre seria la Capella dels Reis, els reis que convertiren València en la indiscutible capital de les Espanyes durant el seu mandat.

5. LA DUPLICITAT DE LES ESTÀTUES ORANTS DELS REIS CATÒLICS A GRANADA

L'acudit de fer unes estatuetes orants, agenollades, que representessin Alfons IV i el seu germà Joan II al retaule sembla una bona idea per justificar el nom de la capella i per definir a quins monarques feia referència el nom, però possiblement no sigui original. El més probable és que aquelles figures encarregades el 1581 fossin també per omplir el buit conceptual que deixarien unes altres efígies reials preexistents, que segurament inspirarien les d'Isabel i Ferran que avui trobem a banda i banda del retaule de Granada. En Daniel Benito aporta ara un detall de València que ens il·lumina una mica més: «Segons que escriu fra Joseph Teixidor, cronista del convent en descriure aquest retaule al darrer quart del segle XVIII: "Síguese la Virgen de la Esperanza, y a sus pies arrodillados, las estatuas de los reyes D. Alfonso y D. Juan, y el Príncipe Fernando; estas tres estatuas son de relieve perfecto". D'aquesta darrera imatge no hi ha [cap] més notícia, tal vegada es perdé en l'exclaustració».[19] Un moment, alerta. Què hi pintava el príncep Ferran a la capella «dels Reis»? Segur que a En Josep Esteve se li van encarregar dues estatuetes? O en foren tres? Perquè això fa fer un pas de gegant a la versemblança de la nostra hipòtesi: les estatuetes d'Alfons i Joan tenien la funció de substituir les d'Isabel i Ferran, i la del «príncep Ferran», la del príncep Joan.

El cercle es tanca quan ens fixem que els Reis Catòlics, que tenen a la Capella Reial de Granada unes estàtues orants agenollades a banda i banda del retaule, com hem dit, resulta que en tenen dues més a la Sagristia-Museu. Són una mica més grosses, però és evident que estaven destinades a la mateixa funció. Si les comparem amb les dels reis de València, les d'Alfons i Joan fan 72 x 42 x 25 cm cadascuna.[20] Les d'Isabel i Ferran a la Sagristia-Museu, 121 x 63 x 93 cm.[21] Les de València són de fusta de xiprer policromada. Les dels Reis Catòlics també són de fusta tallada (sense més especificació) i policromada. L'any 1968, les d'Isabel i Ferran ja es conservaven a la sagristia,[22] avui Sagristia-Museu, de la Capella Reial de Granada, on la història pretén que aquests monarques estan enterrats des de 1521. «L'efígie orant de Ferran el Catòlic, juntament amb la de la reina, degué formar part del projecte original del

retaule major de la Capella Reial de Granada que realitzava En Felip Vigarny pel maig de 1519».[23]

Magnífic. Ara sabem que les dues figures dels Reis Catòlics formaven part d'un projecte de retaule per a la capella de Granada. Què se'n va fer, d'aquell projecte? «La substitució de les efígies orants del retaule fou promoguda pel propi emperador quan visità la capella reial el 1526, en disposar que "se tornasen a hacer de nuevo los bultos del retablo de los dichos rey e reyna católicos, al propio". Les noves escultures s'atribueixen amb fonament a En Diego de Siloe. La substitució fou justificada per la historiografia dels anys vint a cinquanta tot desacreditant les d'En Vigarny per les seves proporcions mesquines i per la indumentària anacrònica. Les diferències en el cànon entre les unes i les altres són, no obstant això, insignificants, i el vestuari que l'escultor francès va reproduir és el que reflecteix la iconografia dels Reis Catòlics abans de l'última dècada del segle».[24] És a dir, sembla que el retaule correspon a En Vigarny, però les efígies orants d'Isabel i Ferran, no: les va fer substituir l'emperador, només 5 o 7 anys després que fossin acabades, perquè eren de «proporcions mesquines i d'indumentària anacrònica», dos aspectes que resten absolutament desmentits pels comentaris de l'historiador de l'art León Coloma. Creiem que resulta prou evident que les figures atribuïdes a En Vigarny, avui exposades a la Sagristia-Museu a banda i banda d'un retaule encara més petit, anomenat de la Santa Creu, no tenen res a veure amb el retaule atribuït al mateix Vigarny. Per la mida i la concepció, és ben clar que formaven part d'un altre context, que l'historiador intenta situar bo i suggerint que «degueren formar part del projecte original» encetat pel maig de 1519.

Sincerament, creiem que a Granada el 1526 no hi havia cap estatueta a substituir. Al nostre parer, tot el retaule de la Capella Reial granadina, així com les estàtues de marbre del túmul mortuori atribuïdes a D. Fancelli, serien un encàrrec de Felip II, força anys enllà. Obligat a retirar les figures de València perquè ningú sospités en el futur quins monarques havia allotjat la Capella dels Reis, les dues peces artístiques que representaven Isabel i Ferran en plena pregària no calia que fossin destruïdes: viatjarien amb les despulles reials cap a Granada. Amb tot, si ens mirem el retaule de València, a primer cop d'ull ja queda clar que, per la mida, massa grossa, no podien estar integrades com ho estan les figuretes actuals dels reis Alfons i Joan als peus de la maredédéu. Per altra banda, si les efígies eren tres (comptant-hi la del príncep Joan) i no dues, el més probable és que estiguessin disposades als peus del retaule, tal com estan les efígies d'Isabel i Ferran atribuïdes a En Gil de Siloe a la Capella Reial de Granada. D'aquesta manera, les dels reis quedarien flanquejant el retaule de València, i la hipotètica del príncep ocuparia algun lloc central. Els dos sobirans que van convertir València en la capital hispànica i el seu malaguanyat hereu als peus de la maredédéu de l'Esperança encarnaven la pregària permanent que el poble de València adreçava al futur.

6. UNA DOCUMENTACIÓ IMPECABLE

Com és costum en aquests casos, l'engany que ha estat presentat davant dels nostres ulls a Granada està impecablement documentat: no s'ha perdut ni un paper. Tenim Reial Cèdula fundacional de la Capella Reial de Granada expedida pels Reis Catòlics amb data 13 de setembre de 1504,[25] dos mesos i mig abans de la mort d'Isabel. Tenim el testament d'Isabel, del 12 d'octubre següent, on s'estableix de forma nítida que vol ser enterrada a l'església de Sant Francesc que és a l'Alhambra de Granada.[26] Tenim el document pel qual Ferran, a les Corts de Toro de 1505, instrueix el 14 de març el règim de l'obra relativa a la construcció de la Capella Reial. Tenim, a més, els privilegis de la fundació i l'ampliació de les seves dotacions confirmats per Joana el 1507 i el 20 de febrer de 1509, pocs dies abans de ser tancada per «boja».[27] També, no caldria sinó, tenim un document exhumat dels registres de comptadoria major de l'Archivo General de Simancas on es fa palès el pagament de 12.500 maravedisos a l'escultor Vigarny, a compte del 1.500.000 mrs que havia de rebre pel retaule de la Capella Reial de Granada (ho diu ben clar) per carta donada el 17 de maig de 1519.[28] Tenim l'augment de la capellania decretat per Carles V el 1518 des de Saragossa, per honorar millor els seus avis. Tenim la Reial Cèdula expedida a Valladolid el 20 de setembre de 1520 i ratificada a Burgos el 10 de novembre de 1521,[29] que disposa el trasllat dels cossos des de San Francisco de la Alhambra a la Capella Reial, ja finalitzada. Aquestes dues cèdules seria interessant de veure si van signades per Joana, que continuava tancada a Tordesillas segons la història, o bé per Carles, ja que aquest darrer havia salpat de La Corunya el 20 de maig de 1520,[30] diu la història, i no tornarà a trepitjar la península ibèrica fins al 16 de juliol de 1522, que desembarca a Santander:[31] si van signades a nom de Carles V, l'evidència d'una falsificació es faria més palesa. Tenim, en suma, una infinitat de documentació addicional destinada a bastir la impressió que Granada fou el primer i únic destí de les despulles d'Isabel i Ferran. Però tot això que ens diuen que van disposar i signar Isabel i Ferran i Joana i Carles... podria estar perfectament expedit en temps de Felip II, sense haver de fer cap esforç de creativitat: només calia copiar gairebé fil per randa les disposicions que es van prendre al seu moment per enterrar els reis a València, traduir al castellà les que estiguessin en català, ajustar el lloc d'expedició i la data de la carta o cèdula, si era menester, i posar «Granada» allà on deia «València». Vet aquí la gran feinada que van tenir.

7. LA VISITA DE CARLES I A LA TOMBA DELS SEUS AVIS: GRANADA O VALÈNCIA?

Les cròniques fan casar l'emperador Carles I amb Isabel de Portugal a Sevilla i, en acabat, els fan passar la lluna de

mel a Granada. I així, a mitjans de 1526, «el nét i hereu de Ferran diria dels fèretres de tapa de plom en els quals descansaven els seus avis, sota la capella reial de Granada, que semblaven “ocupar un espai molt petit per a una glòria tan gran”».[32] Ocorre, però, que En Jordi Bilbeny té un llibre incommensurable —Carles I sense censura (Librooks, 2020)— on desmunta, amb una gran profusió de dades i raonaments i en un capítol completíssim,[33] que la cort es desplacés a Granada per acompanyar el viatge dels nuvis imperials.

Així, veiem que Carles designa «el cardenal de Tortosa perquè es faci càrrec de totes les gestions que cal fer a Portugal a l’hora de “tractar de casar el mateix emperador amb la infanta dona Isabel, germana del rei Joan, i el rei Joan amb la infanta dona Caterina, germana de l’emperador».[34] Que les capitulacions matrimonials són signades també pel virrei de Nàpols i per Hug de Montcada.[35] Que l’ambaixada que anava a buscar Isabel a Portugal per acompanyar-la a la cort imperial es confia a Ferran d’Aragó, duc de Calàbria, alliberat per Carles I després de passar més de deu anys tancat al castell de Xàtiva.[36] Que el noble que encapçala la recepció de la futura emperadriu és Alfons d’Aragó, el comte de Ribagorça.[37] És a dir: una constel·lació de nobles i dignitats de la Corona catalana que s’apleguen per acompanyar Isabel des de Portugal a Sevilla, en teoria. I aleshores, «les fonts que ens parlen de l’arribada d’Isabel es confonen de data tantes vegades, que fa la sensació que els cronistes no saben ben bé de què parlen o que, els textos, a base de còpies, traduccions, retocs, desdoblaments i reubicacions, han quedat malmesos per sempre més».[38] Uns la fan arribar el dia 3 de març a Sevilla, un altre el dia 20, uns primer ella que Carles, un altre descriu una «rebuda conjunta inexistent»,[39] i una acta del capítol de la catedral del 23 d’octubre de 1526 nomena prelats perquè preparessin la rebuda de Carles, quasi vuit mesos després que ja hi fos Isabel, i això quan «totes les fonts ja fa quatre mesos i mig que la situen a Granada».[40]

Una altra prova indirecta d’un més que probable arranjament documental ens ve determinada, assenyala En Bilbeny, pels moviments de la reina Germana de Foix, lloctinent general del regne valencià. En l’exercici del seu càrrec, veiem que no es mou de València en tot l’any 1525 i encara hi romania a les primeries de 1526.[41] En plena revolta de moriscos a les serres de Bèrnia i d’Espadà, es pretén que la lloctinent general marxa cap a la cort de Sevilla per assistir a les noces de l’emperador i casar-se ella mateixa, també, amb el duc de Calàbria el 13 de maig de 1526. De forma ben sagaç, En Jordi Bilbeny observa que «si Germana, en tant que virreina en actiu, hagués marxat del regne, hauria delegat algú que la substituís i assumís les seves funcions en un moment tan delicat com aquell, en què els moriscos s’havien alçat militarment arreu. No només no en tenim cap coneixement, sinó que tampoc no es va crear cap buit de govern ni de poder, que els braços o els tretze haurien aprofitat diligentment per augmentar encara més les seves queixes contra els funcionaris de la Corona. I tampoc no es va donar res de semblant».[42]

No podem allargar-nos més per afegir les dades que encara va aportant En Bilbeny. Després de citar un autor que constata que «el lloc exacte en què residí Carles al palau [granadenc] és encara una incògnita»,[43] de glossar els qui «opinen que aquestes habitacions foren construïdes després de l’estada imperial»,[44] i els qui asseveren que «el palau de l’Alhambra “fou projectat després de la visita que feu Carles a Granada al 1526 i era lluny d’haver-se conclòs quan esclatà la revolta de les Alpujarras”, al 1568»,[45] acaba presentant un document portuguès en el qual es diu clarament que després de les celebracions i les festes per les núpcies de Sevilla, la parella imperial es recollí a Madrid.[46] De l’antiga capital del regne musulmà, res de res, de manera que, per En Jordi Bilbeny, «el pas de la cort per Granada és una pura invenció».[47] I acaba concloent, aleshores, que fa l’efecte «que els censors hagin aprofitat el conflicte dels moriscos valencians per situar la cort en l’únic lloc de Castella on n’hi havia un altre assentament notable. I això només era a Granada. Calia fer passar, costés el que costés, l’Emperador per Granada, malgrat que això hi evidenciés la materialització d’unes Corts on es prenen decisions que afecten bàsicament la Nació Catalana, tant en el conflicte morisc, com en l’àmbit de la guerra amb França i la invasió turca a Itàlia i als estats catalans de la Mediterrània».[48]

La visita de Carles I al mausoleu dels seus avis, per tant, no va tenir lloc a la Capella Reial de Granada, sinó a la Capella dels Reis del monestir de Sant Domingo, a València. L’anacrònic encàrrec valencià de 1581 delata Felip II. La necessitat de decorar el retaule de la maredeu de l’Esperança amb les figuretes d’«uns reis» del segle XV en una capella on, de feia uns trenta anys, només hi havia enterrats els marquesos, però tothom encara en deia «la capella dels Reis», revela el problema: aquella no seria mai la «Capella dels Marquesos». Perquè si els Reis Catòlics van viure a València i van convertir-la en la capital de les Espanyes, els valencians voldrien, de forma ben natural, que s’enterressin en aquesta ciutat. Per a ells, aquell magnífic mausoleu de pedra negra i voltes màgiques seria, i serà sempre, la Capella dels Reis. I el millor que se li va acudir a Felip II per justificar aquest nom fou, ves quin remei, fer-hi posar uns reiets de fusta que representessin Alfons el Magnànim i Joan II d’Aragó.

Tal com hem dit en començar, doncs, no hem aportat cap prova directa que Ferran el Catòlic es morís al regne de València o hi fos enterrat. Però sabem que la crònica històrica dels Reis Catòlics es va anar construint durant el mandat de Carles (1517-1556), i no hi ha dubte que fou afinada de cara al futur per l’aparell inquisitorial de Felip II (1556-1598). La itinerància reial era un símptoma de grandesa quan la censura del segle XVI s’abocà de ple a la substitució de documents. La vastitud dels dominis de Carles I i l’utòpic projecte erasmista d’unir l’Europa cristiana sota la corona

imperial obligaren l'emperador a viatjar sovint pel continent. Serà sota el mandat de Felip que els maquilladors del cadàver de la història posaran els Reis Catòlics a passejar per tota la geografia castellana, uns personatges que, a imatge i semblança del magnífic Carles I, ja es veien «obligats a la itinerància» en un tour permanent per la meseta, i comptades visites als exòtics regnes de la perifèria. La itinerància a través d'una Castella políticament hegemònica i bressol d'un projecte imperial és una idea ridícula i mancada de fonament al segle XV. Només s'explica per una alteració documental que es mirava en el mirall de Carles, el referent de Felip II pel que tocava a una imatge de poder, prestigi i grandesa.

Arribats aquí, és feina del lector sospesar i decidir, si així ho vol, quina aproximació als irrecuperables fets del passat li resulta més versemblant o digna de crèdit: si la interpretació de les dades històriques que acabem de dur a terme, o bé el relat de consens acadèmic que ens presenta tothora una Castella hegemònica i melic del món al cor del Renaixement.

PEP MAYOLAS

Referències bibliogràfiques

[1] ÀNGEL CASALS, L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'Imperi de Carles V (1516-1543), Editorial Granollers SL, Granollers, 2000, p. 23-24.

[2] ERNEST BELENGUER, Ferran el Catòlic, Edicions 62 SA, Barcelona, 1999, p. 362.

[3] MARQUÈS DE CRUÏLLES, Noticias y Documentos relativos a Doña Germana de Foix, última reina de Aragón, Universitat de València, València, 2007, p. 126.

[4] WILLIAM H. PRESCOTT, Historia del Reinado de los Reyes Católicos D. Fernando y Dña. Isabel, Círculo de Amigos de la Historia, Barcelona, 1973, vol. 3, p. 203.

[5] Ídem, vol. 3, p. 203.

[6] JOSÉ GARCÍA ORO, El Cardenal Cisneros. Vida y empresas, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1992, vol. I, p. 290.

[7] MARQUÈS DE CRUÏLLES, ob. cit., p. 126.

[8] Ídem.

[9] RAFEL MOMPÓ: «Podria ser Sinarcas/Sinarques a l'antic vescomtat de Xelva. Encara que sembla que no hi ha castell, podria haver-se allotjat al palau vescomtal de Xelva, que és molt a prop. Tot i que això s'allunya una mica de la ruta que tu proposes, de pas per Vilafermosa i Xèrica. És curiós com un poble tan petit ha tingut un interès nobiliari tan acusat, que reflecteix el seu escut». En Mompó es refereix al camí seguit pel Rei Catòlic per mirar d'arribar a la costa que proposarem d'aquí a poques ratlles. L'Agustí podria quedar retingut a Sinarques, doncs.

[10] JOSÉ GARCÍA ORO, El Cardenal Cisneros. Vida y empresas, ob. cit., vol. I, p. 290.

[11] HUGH THOMAS, El Imperio español. De Colón a Magallanes, Editorial Planeta SA, Barcelona, 2006, p. 494.

[12] MARQUÈS DE CRUÏLLES, ob. cit., p. 129, nota 134.

[13] Ídem.

[14] Ídem.

[15] DANIEL BENITO GOERLICH, "Estatuas orantes de los reyes Alfonso el Magnánimo (1396-1458) y Juan II de Aragón (1398-1479)" dins Fernando II de Aragón, el rey que imaginó España y la abrió a Europa, Departamento de Educación, Universidad, Cultura y Deporte, Gobierno de Aragón, Zaragoza, 2015, p. 156.

[16] PEP MAYOLAS, València, capital de les Espanyes i seu dels Reis Catòlics, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2016.

[17] EDUARD MIRA, Text del programa de mà distribuït en la Missa de Difunts en memòria del Rei Alfons el Magnànim celebrada a la Capella dels Reis, Convent de Sant Domènec, València, 26 de juny de 2008.

[18] PERE CATALÀ i ROCA, Ferran el Catòlic, vidu i "catalanote", Rafael Dalmau, Editor, Barcelona, 2003, p. 68.

[19] DANIEL BENITO GOERLICH, ob. cit., p. 156.

[20] Ídem.

[21] MIGUEL ÁNGEL LEÓN COLOMA, “Estatua del rey Fernando II de Aragón (1452-1516)”, dins Fernando II de Aragón, el rey que imaginó España y la abrió a Europa, ob. cit., p. 162.

[22] MARQUÉS DE LOZOYA, Historia de España, Salvat Editores, SA, Barcelona, 1967, tom III, p. 28.

[23] MIGUEL ÁNGEL LEÓN COLOMA, “Estatua del rey Fernando II de Aragón (1452-1516)”, ob. cit., p. 162.

[24] Ídem.

[25] SERGIO FERNÁNDEZ LARRAÍN, “Carlos V y la Capilla Real de Granada” dins Chronica Nova. Revista de Historia Moderna de la Universidad de Granada, Granada, 1980, n. 11, p. 93.

[26] Ídem, p. 93-94.

[27] Ídem, p. 95.

[28]JOSUÉ LLULL, “El retablo de la Capilla Real de Granada”, Arte e iconografía, 12 de novembre de 2010, http://www.arteiconografia.com/2010/11/el-retablo-de-la-capilla-real-de.html

[29] SERGIO FERNÁNDEZ LARRAÍN, “Carlos V y la Capilla Real de Granada”, ob. cit., p. 96.

[30] MANUEL FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Carlos V, el César y el Hombre, Editorial Espasa Calpe, SA, Madrid, 1999, p. 124.

[31] Ídem, p. 275.

[32] HUGH THOMAS, ob. cit., p. 489-490.

[33] JORDI BILBENY, Carles I sense censura, Librooks Barcelona SL, Barcelona, 2020, p. 237-261.

[34] Ídem, p. 258.

[35] Ídem.

[36] Ídem.

[37] Ídem.

[38] Ídem, p. 257.

[39] Ídem.

[40] Ídem.

[41] Ídem, p. 249.

[42] Ídem, p. 250.

[43] Ídem, p. 252.

[44] Ídem.

[45] Ídem.

[46] Ídem, p. 253.

[47] Ídem.

[48] Ídem, p. 254-255.